

⁴¹ Там само. – Арк.20-27.

⁴² ХмОДА. – Ф.227. – Оп.1. – Спр.34. – Арк.2441.

⁴³ ХмОДА. – Ф.241. – Оп.1. – Спр.870. – Арк.1.

⁴⁴ Там само. – Спр.1045. – Арк.1.

⁴⁵ Там само. – Спр.750. – Арк.6-9.

⁴⁶ ХмОДА. – Ф.115. – Оп.2. – Спр.34. – Арк.7.

⁴⁷ Там само. – Арк.8.

⁴⁸ ХмОДА. – Ф.227. – Оп.1.Т. 1. – Спр.2110. – Арк.18.

⁴⁹ ХмОДА. – Ф.115. – Оп.1. – Спр.1376. – Арк.139.

⁵⁰ ХмОДА. – Ф.115. – Оп.1. – Спр.773. – Арк.4.

⁵¹ ХмОДА. – Ф.115. – Оп.1. – Спр.737. – Арк.4-5.

⁵² ХмОДА. – Ф.115. – Оп.1. – Спр.438. – Арк.1.

Summary

Olena Krumaska

(Kamianets'-Podil's'kyi)

Khmel'nytskyi Regional State Archive Funds as Important Source for Podil'ska Province Cities and Settlements' Landholding Study (late 18th - early 20th centuries)

On the basis of unpublished materials an author analyses evolution of landownerships of cities and small towns of the Podilscoi province of a new day.

УДК: 94(477.83/86)„18/19”:27

*Іван Рудянин
(Луцьк)*

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ГОСПДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті висвітлюється участь греко-католицького духовенства у становленні та розвитку народного господарства Східної Галичини у 1848-1914 рр.

Ключові слова: греко-католицька церква, духовенство, господарство, економіка, кооперація, „Просвіта”, „Сільський Господар”.

У 1851 р. галицькі українці втратили свою першу політичну організацію, Головну руську раду, яка опікувалася їхніми інтересами у суспільно-політичній, господарсько-економічній та інших сферах життя. На той час українська світська інтелігенція була ще надто слабкою для того, щоб стояти на чолі національних інтересів, тому роль провідника взяла на себе українська греко-католицька церква, яка вже встигла проявити свої організаторські здібності. Одним із перших поставлених нею завдань, був розвиток народного господарства, що перебувало на той час у занедбаному стані. Перед селянами і надалі залишалися невирішені проблеми, що потребували негайного вирішення, такі як індемнізація, сервітути і пропінація, які

стримували всякий поступ¹. Важливим чинником, що суттєво ускладнював економічний розвиток західноукраїнських земель, було так зване право пропінації. *Пропінація* – це така привілеція, на підставі якої в кожному галицькому селі і містечку тільки власник більшої (табулярної або шляхетської) земельної посілости мав виключне право виробництва й продажу у шинках спиртних напоїв: пива, горілки і меду². Цим правом уміло користувалися магнати, які запроваджували по містах і селах шинки та корчми, в яких продавали й давали в кредит горілку. Коли селянин заборговував поміщику значну суму грошей, то змушений був продавати свою земельну ділянку. Так, у Галичині в роках 1873-1883 за заборговані алкогольні напої продано 23237 селянських господарств вартістю близько 23 мільйонів гульденів (борг 6,663,713 гульденів) тобто 60% майна було продано майже задарма³.

Для того, що запобігти поширенню цих закладів, на території Східної Галичини засновувались „Братства тверезості”, метою діяльності яких було допомогти галицьким українцям звільнитися від того лиха, яке несли у собі шинки та корчми. Засновували братства переважно греко-католицькі священики. Важливими були церковні місії тверезості, під час яких селяни масово давали клятву не вживати алкоголю та не ходити у шинки ні під яким приводом. Під час місійних свят виголошувалися проповіді про ведення господарства. Проаналізувавши статuti „Товариств тверезості”, можна побачити, що в основі їх ідейних положень лежали також кооперативні принципи. Для прикладу можна розглянути статут „Молочарської спілки – тверезість”, що була заснована в селі Гніздичеві. Метою діяльності спілки, як зазначено у документі, є об'єднання господарських сил своїх членів для їх добробуту. Для впровадження у життя цієї мети спілка зобов'язувалася:

– купувати, орендувати і винайматися на ґрунти і будинки, для ведення спільного господарства спільними силами своїх членів;

– уряджувати склади (магазини)...для своїх членів;

– проводити для своїх членів торгівлю засобами поживи, та предметами, потрібними для домашнього і рільничого господарства та промислу своїх членів;

– приймати капітали для обороту за домовленим опроцентуванням;

– надавати своїм членам дешевші та доступні позички для піднесення їх господарства або промислу⁴.

Вартим уваги є те, що збори засновників відбулися під проводом о. Северина Борачка.

Антиалкогольна кампанія, зорганізована греко-католицьким духовенством, була достатньо ефективною і поширилась на всю Східну Галичину. Цей рух був підтриманий і папою Пієм ІХ,

який на прохання митрополита Йосифа Сембратовича надав братствам тверезості духовні пільги та завдав чималих збитків власникам закладів, де продавали спиртні напої⁵.

У 1868 р. з ініціативи о. Степана Качали у Львові створилося товариство „Просвіта”. Основою його діяльності стало поширення національної мови та культури шляхом видавництва популярних книжок серед народу та створення читалень, де можна було ознайомитися з цими виданнями. Вже на перших зборах під час обговорення сфер діяльності товариства молодий юрист Андрій Січинський зауважив: „Розбудивши в нашій народі достаточну охоту до читання, перейшли б ми до науки дуже важної і нашому народові дуже потрібної, до науки о господарстві”⁶.

У 1869 р. побачила світ перша книжечка „Зоря”, написана народною мовою та присвячена господарським справам. Також у цей час вийшов господарський часопис „Господар”⁷. Наступним виданням „Просвіти” стала книжечка С. Качали „Що нас губить, а що нам помочи може? Письмо для руських (українських. – І.Р.) селян”. Вона написана у формі популярних бесід. У ній автор закликав до ощадності та боротьби з пияцтвом, а також до створення допомогівих кас та шпихлірів (громадських складів зерна). Книжка набула такої популярності серед народу, що її видавали ще двічі, у 1873 р. накладом у 2 тис. примірників та у 1874 – 5 тис. примірників⁸. Справа про її видання набула також політичного забарвлення. У 1876 р. польські посли (депутати) виступили проти „Просвіти” та проти книги С. Качали. Польський посол Поляновський з Сокальщини зачитав офіційно кілька уривків з популярної книжечки „Що нас губить...” без подання імені автора і звинуватив його у підбурюванні проти польських панів та у пропаганді православ’я. Насправді там йшлося про захист греко-католицької церкви та національних інтересів⁹.

Діяльність о. Степана Качали справила великий вплив на подальшу економічну діяльність товариства „Просвіта”. У 1874-75 рр. товариство видало 24 книжечки тиражем у 281850 примірників¹⁰. Цей період і слід вважати початком участі греко-католицької церкви у поліпшенні економіки селянських господарств Східної Галичини, оскільки в народі з’явилися лідери, які не словом, а ділом допомагали освоювати ази господарської науки.

У 70-х роках XIX ст. на західноукраїнських землях починає розгортатися кооперативний рух. Цьому сприяв прийнятий у Австрійській імперії перший кооперативний закон. Використавши його, „Просвіта” видає статут для позичково-кредитних кас, та пам’ятку, як засновувати громадські шпихліри¹¹. Але так сталося, що господарська діяльність товариства призупинилася на деякий час. У 1873 р. створюється староруська святоюрська партія, яка засновує „Общее Кредитное За-

веденіє для Галиції та Буковини”. Ця банківська установа, статут якої був затверджений Міністерством внутрішніх справ, мала право видавати заставні листи. Однак через брак кваліфікованого та чесного персоналу у 1884 р. вона збанкрутувала. В цей час відновлює свою роботу економічна секція „Просвіти”, одним із керівників якої стає парох села Закомар’я о. Данило Танячкевич. Він у 1883 р. видає брошуру під назвою „Як закладати Правди (правдиві товариства. – І.Р.) на взірць закомарської Правди, аби бідних людей у біді рятувати”. Такі „Правди” за сприяння автора з’явилися у сусідніх з ним селах: Білому Камені, Скваряві та Пітричах. Наприкінці XIX ст. кооперативний рух набирає все більших обертів, охопивши територію всієї Східної Галичини.

Важливими подіями, які суттєво впливали на розвиток господарства у регіоні, були так звані господарсько-промислові виставки. Тут можна було ознайомитися з продукцією, що виставляли селянські господарства, та придбати її. Проходили ці виставки не без участі греко-католицького духовенства. Так, у господарсько-промисловій виставці, що відбулась у Коломиї, учасниками були: о. Шухевич з Тишківце, о. Крушельницький з Назорної, о. Шмериковський з Печеніжина, о. Ружицький з Струтина, о. Кобринський з Мишина, о. Білоус з Білоберезки та інші¹². Виставка була поділена на 12 відділів, і практично у кожному були присутні греко-католицькі священники. Особливу увагу заслужили експонати о. Івана Білоуса з Білоберезки над Черемошем „впровадження із ґрунту глинкуватого: 5 родів прехорошої бульби (Рожева, Сновляк, Флурбаль, Імператор, Білі рожи „копселя”), також були представлені огірки „Грецькі”, один з яких 32 см завдовжки, квасоля тична і шпарагова, Ренська, стручки її 22 сантиметри завдовжки, при тому широкі, по 9 зерен”¹³.

Найкращу капусту привіз о. Ружницький з Струтиня. о. Кобринський з Мишина виставив майже всі типи ґрунтів, каміння, мінеральних вод з детальним описом кожної¹⁴. Священник Шехович виставив шахові фігурки, які сам виточив. Той же о. Анатоль Кобринський виставив цікаві різьблені предмети авторства Юрія Юрнюка. Серед них інтерес викликали бокали з написом „где згода вь сімействь, где мир и тишина – щасливи там люде, блаженна сторона”¹⁵. Священник Левицький з Джурова виставив великі жорна, вартістю 40 зр.¹⁶

У 1899 р. на історичній арені з’являється товариство „Сільський Господар”, яке за порівняно короткий період свого існування зуміло зробити вагомий внесок у розвиток народного господарства Східної Галичини. Серед засновників варто відзначити і греко-католицьких священників: Юліана Дуткевича, пароха в Дуб’ю Бродівського повіту Тому Дуткевича із Цішок, Григорія Купчинського з Калдубиськ, Теофіля Гутковського з Ясенева, Віктора Цебровського з Кутів та Юліана

Дорожинського з Висоцька¹⁷. Згідно із статутом завданням товариства „Сільський господар” було піднесення рільництва, городництва, садівництва та пасічництва¹⁸.

Перші загальні збори товариства відбулися 23 березня 1899 р. в присутності 55 осіб. Першим головою було обрано о.Тому Дуткевича, заступником – Данила Максимовича, секретарем – учителя Івана Петришина, скарбником – о.Олександра Левицького, членами відділу (правління): о.Юліана Дуткевича, о.Віктора Цебровського, Івана Покутицького та Осипа Домбровського¹⁹.

Товариство „Сільський Господар” проводило діяльність у різних галузях господарства. Доброю традицією стало свято, пов'язане із відзначенням річниць скасування панщини в Галичині, яке проходило у травні. Також відзначалося свято “Обжинок”, пов'язане із закінченням збору урожаю. Під час свята селяни виставляли декоративні вози, із сільськогосподарською продукцією. У святкування брали участь господарі, господині та молодь. Свята влаштувалися як повітові, так і районні²⁰.

У 1899 р. було скликано всенародне віче в Олеську. На ньому було виголошено ряд доповідей, одна з яких стосувалася садівництва та городництва. Її автором був о. Тома Дуткевич, наступна доповідь о. Юліана Дуткевича була присвячена пасічництву²¹. У 1909 р. при товаристві створено відділ пасічництва, його очолив о.Тома Дуткевич. Товариство видавало журнал „Господарська часопись”, 2 сторінки в якому було відведено для статей на тему „Наше пасічництво”. Взагалі літератури у справі пасічництва було небагато. Серед видань, що стосувалися цієї теми, можна відзначити книжечку про пасічництво о.Л.Терещаківського, яка вийшла у 1855 р., та підручник „Пасіка”, що вийшов аж перед війною²².

Ще одним напрямом господарського руху в Галичині, в якому провідну роль відіграло греко-католицьке духовенство, стала організація кооперативного молочарства. Ним керував Остап Нижанківський – парох села Заводова, що на Срийщині, де у 1904 р. він заснував першу кооперативну молочарню. Разом з своїми соратниками Денисом Сембратовичем та о.Л.Горалевичем він енергійно поширював молочарську організацію, влаштував курси, покази, ветеринарну опіку тощо. За свої здобутки О.Нижанківський був обраний віцемаршалком повітової ради в Стрию. У 1911 р. у торговельних стосунках із молочарським союзом було 79 молочарень, з яких 75 зареєстрованих молочарних кооперативів, які переробили 6,3 млн. л. молока і виробили 250 тис. кг масла. Перед війною союз мав 7 власних крамниць дрібного продажу – чотири у Львові, по одній в Стрию, і Станіславі та у Чернівцях. А у 1913 р. Союз заснував молочарську школу у Стрию²³.

Важливим і маловідомим фактом діяльності Української греко-католицької церкви був її вне-

сок у розвиток інфраструктури галицького краю. Так, у Центральному державному історичному архіві у Львові зберігаються відомості про продаж греко-католицькою парохією села Куровичі земельної ділянки під будову залізниці Львів-Підгайці. Сума, яку було сплачено за земельну ділянку, становила 1207 к. З них 1206 к. було покладено на книжку в „Руській шадниці”, „як винагорода за „грунт, взятий під будову залізниці Львів-Підгайці”²⁴. Збереглась також розписка, у якій засвідчується прийом коштів греко-католицькою управою. Вона підписана парохом с.Куровичі Олександром Стоцьким 25.11.1907 р.²⁵

Ще одним прикладом у цьому контексті може слугувати скарга, подана до прокуратурі, у якій греко-католицька управа просить якнайскоріше розглянути справу невиплати грошей за земельну ділянку в селі Лдзіні, взяту під будову повітової дороги. Скарга підписана 26.05.1908 р. Андреем Шептицьким²⁶.

У справі господарсько-економічної діяльності Української греко-католицької церкви великий інтерес викликає справа № 411. ЦДІАЛ. Ф.358.(Шептицький Андрей...). У одній із архівних справ мова іде про можливу передачу в оренду Галицькою митрополією фірмі (на жаль, назва не вказана) нафтових родовищ площею 1000 моргів, розташованих у маєтку Перегінську. За право виключного добування бітумів фірма повинна була заплатити один мільйон корон. Час експлуатації території становив 25-30 років. Протягом цього часу фірма повинна була платити 12% бруто від видобутої нафти на рахунок митрополита, а 6% на рахунок митрополії²⁷.

Отже, господарсько-економічна діяльність українського греко-католицького духовенства була досить поширеною. Усвідомлюючи, що економічна незалежність в кінцевому результаті приводить до незалежності політичної, духовенство доклало немало зусиль для розвитку різних галузей народного господарства краю, допомігши населенню повірити у власні можливості.

¹ Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України. – Вінніпег, 1992. – С.7.

² Громада. – № 5. – 1882. – С.36.

³ Качор А. Роля духовенства ... – С.15.

⁴ Центральный державный историчний архів у м.Львові (далі – ЦДІАЛ). – Ф.146. – Оп.25. – Спр.4010. – Арк.3-4.

⁵ Лаба В. Не пийте, хлопці, Україна просить... Історія боротьби галицьких українців за своє духовне визволення. – Львів, 2000. – С.26.

⁶ Качор А. Роля духовенства ... – С.17.

⁷ Качор А. Роля „Просвіти” в економічному розвитку Західної України. – Вінніпег, 1960. – С.11.

⁸ Дорош Є. Степан Качала. – Тернопіль, 2000. – С.19.

⁹ Там само. – С.20-21.

¹⁰ Качор А. Роля духовенства ... – С.18.

¹¹ Качор А. Роля „Просвіти” ... – С.13.

¹² ЦДІАЛ. – Ф.146. – Оп.58. – Спр.670. – Арк.4.

¹³ Виставка господарсько-промислова в Коломьзі (Справозданьє Петра Чорного). – Станислав, 1881. – С.4.

¹⁴ Там само. – С.17.

¹⁵ Там само. – С.29.

¹⁶ Там само. – С.55.

¹⁷ Лаба В. Не пийте, хлопці... – С.17.

¹⁸ Статут товариства „Сільський господар”. – Тернопіль, 1905. – 8 с.

¹⁹ Романченко А. Крайове товариство „Сільський господар” у Львові 1899-1944. – Нью-Йорк, 1970. – С.18.

²⁰ Там само. – С.67.

²¹ Там само. – С.34.

²² Там само. – С.74-175.

²³ Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964. – С.151.

²⁴ ЦДІАЛ. – Ф.146. – Оп.58. – Спр.670. – Арк.38-39.

²⁵ Там само. – Арк.40.

²⁶ Там само. – Арк.43.

²⁷ ЦДІАЛ. – Ф.358. – Оп.2. – Спр.411. – Арк.21.

Summary

*Ivan Rudianyn
(Lutsk)*

The role of greek-katholic clergy in economic life of Eastern Galichina in s/p of XIX – on the beginning of XX century

The article lights up participating of greek-katholic clergy in becoming and development of national economy of East Galician after abolition the duty of right, to beginning of the First World War

УДК: 94(477.85)(092)

*Наталія Масіян
(Чернівці)*

ПОСТАТЬ ВИДАТНОГО БУКОВИНЦЯ ВІЛЬГЕЛЬМА ФОН АЛЬТА ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗБУДОВУ ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВИХ ВІДНОСИН У КРАЇ

В цій статті йдеться про роль Вільгельма фон Альта на посаді президента торгово-промислової палати Буковини на першому етапі її діяльності.

Ключові слова: торгівля, промисловість, економіка, підприємства, розвиток, інтереси торгового і промислового людю, промислова школа, залізниця, торгіві, дипломатичні відносини.

З перших років приєднання Буковини до Австрії місцева влада, зацікавлена в освоєнні краю, намагалася створити сприятливі умови для цього і запрошувала на Буковину переселенців з різних регіонів і держав, зокрема центральних провінцій

Австрії, Галичини, Трансильванії, Німеччини, Росії тощо. Переселенцям надавали пільги: звільнення на 50 років від рекрутчини, на 10 років – від податків, вони отримували допомогу з боку держави. 17 вересня 1781 р. був виданий „Патент про переселення”, згідно з яким оприлюднювалися пільги всім іноземцям, що бажали переселитися. 20 жовтня цього ж року був виданий „Патент про віротерпимість”, який усував конфесійні перешкоди для переселення.

Таким чином, наприкінці XVIII ст. на Буковину почали переселятися швабські селяни. Заснування скляних заводів, солеварень та розвиток лісозаготівельної промисловості значно активізувало переселення німців-богемців, чехів, поляків та словаків. Найвища активність їхнього переселення припадає на 30-і роки XIX ст. Населення у краї в 1775 р становило 75 тис. чоловік, на середину XIX ст. воно зросло до понад 450 тис. чоловік¹. У середині XIX ст., крім Чернівців, на півночі Буковини існувало ще два містечка – Садгора (2871 мешканець) та Вижиця (4447 мешканців)². У Чернівцях було сконцентровано торгово-ремісничє та промислове населення, а також незначна кількість інтелігенції. Населення передмість Чернівців – Роші, Клокучки, Калічанки та Горечі – займалося сільським господарством. Головним заняттям етнічного населення краю, а саме українців та румунів, залишалось землеробство.

Першими професійними ремісниками, що з'явилися у краї, були німці, серед них висококваліфіковані слюсарі, годинникарі, ювеліри, лимарі, чинбарі, кушніри, каретні майстри, бляхарі, столяри, мірошники, палітурники тощо³. Німецькі колоністи з успіхом потрудилися на сільськогосподарській ниві: сприяли поширенню в краї кращих знарядь і методів праці, більш врожайних сортів пшениці, жита, ячменю і нових культур, запровадженню трипільля, а згодом – багатопільних сівозмін та кращих порід худоби, загалом, сприяли створенню нової системи землеробства та інтенсифікації сільськогосподарського виробництва.

Внаслідок активізації переселення на Буковину та здобуткам демократичної революції 1848 р. – указу австрійського цісаря Фердинанда I про скасування панщини на Буковині від 8 серпня 1848р.⁴, послаблення обмежень в розвитку ремесла, дозвіл купівлі і продажу землі тощо – стала жвавіше розвиватись промисловість і торгівля. Зростання торгівлі і ремесел призвело до збагачення і соціальної диференціації серед вірменських колоністів, сприяло виникненню купецької знаті, перетворенню окремих ремісників у промисловців⁵. Проте торговельні корпорації та гільдії ремісників і промисловців потребували представництва, яке б їх інформувало, оберігало, позитивно налаштувало та скеровувало їхню діяльність.

Розвиток промисловості і торгівлі на Буковині сприяв створенню представницької установи,